

ВІДЗИВ**офіційного опонента на дисертацію Соснової Надії Степанівни
«ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ
ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ МІСТ УКРАЇНИ»**

поданої на здобуття наукового ступеня доктора архітектури
за спеціальністю 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток
архітектури

Архітектура громадських просторів розглянута як унікальне явище української культури, яка зазнала великі політичні та соціальні катаклізми у ХХ - ХХІ століттях. Швидка та кардинальна зміна соціального устрою України є найважливішим фактором формування міських проблем, які тісно пов'язані з прагненням населення до швидкої модернізації громадських просторів (ГП) міст. Однак висока інерція реальних обставин, закоренілись радянських уявлень про місто, інертність влади – все це мало великий вплив на втілення творчих зусиль архітекторів, що ставили перед собою задачі формування аутентичного міського простору. На різних етапах становлення української архітектури склалися різноманітні концепції композиційної побудови громадських просторів міст і сіл, що висвітлено автором у багатьох публікаціях. Боротьба між європейськими і національними культурними цінностями стала ключовим чинником формування дивної своєрідності громадських просторів української архітектури. Автор резонно зазначає, що категорії – «традиція», «національна культура» та «сучасність» – складні категорії, що окреслюють проблематику та головний зміст розвитку архітектури громадських просторів, що відтворюють **нашарування ідентичностей**.

Ознайомлення з роботою Н. С. Соснової дає змогу пересвідчитися, що це одна з небагатьох в сучасній вітчизняній науці спроб дослідити дуже складне явище, що було підмінене радянською владою поняттям представницьких просторів (головних площ перед палацами влади або меморіальних комплексів). Спираючись на **системне бачення** архітектури та її мови здобувачка розглядає архітектуру сучасних громадських просторів як цілісну соціальну та художню структуру зі своїми законами й механізмами розвитку. Розгляд архітектури як семіотичної знакової системи, яка оказує великий вплив на морфологічний аспект архітектури також відрізняє дану роботу від безлічі інших теоретичних робіт, які найчастіше звертають увагу на форму об'єкта, але не помічають тих глибинних семантичних процесів, які відрізняють професійну творчість архітектора від масового або типового будівництва. Застосування цих **методів** дозволяє автору піднімати найбільш гострі проблеми сучасної теорії містобудування, що робить її роботу **актуальною**.

Представлене на розгляд дисертаційне дослідження складається зі вступу, п'яти основних розділів, висновків, списку використаних джерел (388), 68 ілюстративних таблиць та 9 додатків.

У **вступі** дисертант обґрунтовує актуальність вибраної теми, визначає об'єкт, предмет дослідження, поставлену мету, завдання, висвітлює питання

наукової новизни та практичного значення роботи, наводить результати впроваджень, а також інформацію про апробацію результатів дослідження.

Дослідниця ставить перед собою **мету** колосального масштабу і надзвичайної складності: системно обґрунтувати та теоретично осмислити процеси формування громадських просторів в контексті соціокультурних трансформацій в Україні на протязі ХХ-ХХІ століть. Найважливішими завданнями дослідження є з'ясувати соціально-історичні передумови та механізми формування архітектурно-містобудівних просторів, встановити особливості формування і функціонування мережі громадських просторів у структурі міст України; виявити напрямки просторово-планувального розвитку міст, провести аналіз композиційно-просторових засобів візуалізації соціокультурних перетворень, виявити основні тенденції формування образу громадських просторів та ін. Безперечно, такий масштаб постановки дослідницької проблеми **відповідає статусу** докторської дисертації.

Формулювання **мети** роботи засвідчує прагнення автора дослідити механізм архітектурно-просторових трансформацій міського середовища на основі глибокого аналізу причинно-наслідкових зв'язків – соціальної поведінки та архітектурно-просторового характеру. Співвідношення їх з логікою політико-економічного та соціокультурного розвитку, історичною макродинамікою цілком обґрунтовано представляє громадські простори не тільки як явище, але й як складний **багатоаспектний процес** – тобто в еволюційному зрізі. Пропонований погляд дає підстави стверджувати, що автором здійснена вдала спроба подолання епістемологічного розриву між теорією та емпірикою архітектури. На цій підставі автор узагальнює не тільки свої теоретичні викладки, а й результати багаторічних досліджень. Про це говорить той факт, що по темі опубліковані розділи у 2 колективних монографія та 40 статей.

У першому розділі «**Громадський простір як об'єкт наукового пізнання та містобудівного планування**» Н. С. Соснова йде від **поняття громадського простору** в архітектурі та суміжних сферах знань (герменевтика, соціологія, урбаністика, тощо) та дає широкий огляд літератури. Показано, що “громадський простір” є міждисциплінарним поняттям і має декілька змістовних відтінків - “public space”, “публічний простір”, «комунікаційний».

Надзвичайно важливим є той факт, що авторка переробила значний масив вітчизняних та зарубіжних першоджерел, на базі чого їй вдалось показати розрізненість підходів (9 домінуючих аспектів: культурологічні, семантичні, містоутворюючі, управлінські тощо), фактичні лакуни, відсутність цілісного погляду на архітектурну діяльність з громадськими просторами. Відзначена роль громадського простору: соціальна, візуальна, економічна та містоформуюча. Побудована класифікація відмінностей міських просторів. Показано юридичні та законодавчо-нормативні недоліки в містобудівній регламентації громадських просторів.

Таким чином, **актуальність роботи** полягає у **системному відображенні реальних фахових процесів рефлексії громадських просторів** в архітектурі різних регіонів України.

У другому розділі «**Методика дослідження громадських просторів міста**» надається загальна характеристика використання системного, соціологічного та культурологічного підходів для дослідження обраного об'єкту, що самоорганізується. Слід звернути увагу на те, що авторка поєднує культурологічний та архітектурний підходи, а також типологічний, історико-генетичний та графоаналітичний методи, що удосконалює методологію досліджень даного типу.

Н. С. Соснова надає характеристику «мережі прямих і зворотних зв'язків між користувачем (попитом) і об'єктом – громадським простором (постачальником послуг) як процесу обміну», семантичними та морфологічними особливостями побудови громадських просторів та фіксує форми їх існування. Алгоритм побудови роботи полягає у етапності (3 етапи) її виконання. «Для перевірки моделі системи ГП задіяно методи функціонально-структурного аналізу та генетичного (аналіз передісторії, тенденцій, прогнозування). Метою досліджень даного етапу є розробка механізмів можливості оцінки відповідності просторових і функціональних характеристик об'єкта до потреб користувача простору станом на зараз і в майбутньому. В аналізі ефективності функціонування об'єкту та формуванні вимог до системи ГП задіяно метод моделювання – математичного та графоаналітичного».

Н. С. Соснова розробляє міждисциплінарний інструментарій на засадах системного підходу, що дало можливість прогнозування аспектів просторового розвитку територій громадського використання на двох основних рівнях: загально-міському та окремому. Шляхом математичного моделювання вдалось оцінити можливості містогенеруючого впливу окремих місць у містобудівній системі розглянутих міст (Львів, Харків, Кривий Ріг).

Використовуючи створені моделі для аналізу різноманітного історичного та теоретичного матеріалу пошукувачка виявляє певні історичні закономірності у розвитку ГП. На базі представлених у другому розділі принципів дослідження і теоретичних моделей в наступних розділах аналізуються різночасові явища, архітектурно-просторові структури, тощо (картографування, щільність наповнення ГП, соціологічні опроси).

Таким чином в архітектурній теорії почав пробивати собі дорогу новий погляд на ГП - системне бачення процесів життєдіяльності разом з розвитком змістовних аспектів архітектурних просторів.

У третьому розділі «**Аналіз практики формування і функціонування громадських просторів в містах України (на прикладі Львова, Харкова, Кривого Рогу)**» розглядається реальний історико-культурний контекст міст України, в якому проходять процеси інтеграції та диференціації архітектурного середовища відповідно до ідеологічно-світоглядних та функціонально-естетичних вимог суспільства. Таким чином показано два типи «*простір-зв'язок*» та «*контент-простір*», що орієнтують суспільство на нові цивілізаційні і культурні цінності, які виникають у зв'язку зі складними процесами розвитку суспільства та викликають проблеми в сучасній архітектурній практиці. Продемонстровано, що розірваність, фрагментація, точкове нерівномірне розташування ГП веде до розпорошення, до утворення вузлів-бар'єрів та втрати системної цілісності ГП. З

іншого боку збільшення урбаністичної щільності в деяких районах міста потрібна для розвитку різних структурних елементів, що збагачують ГП міста.

У підрозділах 3.2 та 3.3 увага акцентується на взаємозв'язку морфології громадського «простору-контенту» з людськими ресурсами, що обумовлюють формування громадського простору. Ретельний картографічний аналіз ГП Харкова, Львова та Кривого Рогу дозволив виявити просторовий каркас та показати «що «заповненість» прикаркасних територій, стимулює нові функції до віднайдення території в секторах. Зі збільшенням кількості елементів на прикаркасних територіях, флуктація при взаємодії зі середовищем посилюється і настає точка біфуркації, в якій випадкові зміни системи переходять в детермінований рух – настає структурна реорганізація простору у формі перерозподілу функцій шляхом: – розширення меж простору, – поширення на прилеглі території громадських функцій, – утворення простору-сателіту, – формування нових автономних громадських просторів» (с. 20).

Ці основні ознаки просторово-планувальних трансформацій середовища дозволяють аналізувати особливості розвитку ГП цих міст. В таблицях та схемах наочно продемонстрований процес розширення та структуризації ГП відповідно щільності та активності населення у середмістях та інших районах на даному етапі та на майбутнє.

У розділі 4 «**Закономірності побудови та функціонування громадських просторів**» досліджуються як динамічна система що розвивається в історичному часі. Авторка будує модель функціонування ГП, яка поєднує в собі користувачів, їх діяльність та архітектурно-просторове середовище, що унаочнюють соціокультурні процеси. За В. Глазичевим середовище поєднує дві складові: людину та її поведінку, та те що її оточує – архітектуру. З цієї точки зору Н.С. Соснова дуже вірно сформулювала поняття «громадського простору», бо **від поведінки та цілей залежить наповнення та окреслення «громадського простору»**. Такий об'єкт як «громадський простір» дуже складний, бо він не має чітких фізичних меж. Якщо ми розвиваємо функціональний набір, то межі розширюються або ущільнюються. Простір набуває сенсу: функціонального, ідеологічного, розважального тощо.

В залежності від місця розташування (центр міста, житловий район, історичний квартал, тощо) «громадський простір» окреслює свої межі та набуває характеру та насиченості. Завдяки складним процесам, що відбуваються у ГП, він стає індивідуальним, особливим та аутентичним, в чому не малу роль грає **історична пам'ять міста**. В роботі показано, що діалог різних художніх та стилістичних систем обумовлений тими суспільними та етнічними групами, які ідентифікують себе з поняттями архітектурної традиції і національної ідентичності. Завдяки цьому були виявлені ієрархічні ступені ГП міста (в цілому три, а з урахуванням різнофункціональності та соціальної активності набагато більше – надані формули розрахунку), які можуть осмислюватись як «свої».

Автор звертається до аналізу технік та прийомів роботи зі змістами ГП та виявляє різноманіття принципів і форм. Це дає їй змогу продемонструвати та доказати, що в архітектурній практиці існують безліч різних видів побудови ГП, які ідентифікують і символізують соціальний престиж окремих суспільних

просторів. Це дуже важливий висновок, тому що він демонструє різноманіття структур архітектурної мови: єдність композиційних прийомів побудови форми з семантичними знаками важливими для споживача. Цілісність таких систем і є найважливішою якістю кожного ГП.

У 5 розділі розглядається **“Методологія імплементації теоретичних положень формування громадських просторів міст України у практичну діяльність”**.

Позитивним аспектом даної роботи є акцент на розробці стратегії підвищення якості міського середовища, поліваріантності та альтернативності розвитку архітектури, що є цілком обґрунтованим. Н. С. Соснова показала, що для оцінки якості ГП існує 18 критеріїв. В залежності від домінування тих чи інших критеріїв ГП набуває містогенеруючого характеру. Показано, що не було і не могло бути єдиного рішення ГП, що відобразилось у множинності характерів, стилів та композиційних підходів до формування різних ГП. Це різноманіття має позитивну сторону, бо **унеможливорює повторюваності та типовості ГП**. У світовій практиці це явище знайшло назву партисипації або програм участі громади у формуванні найважливіших міських просторів. Цей процес балансує на межі історичного та сучасного, традиційного та новітнього. Це явище, яке не декларує себе, а повільно розвивається поряд з нами. Це складне **полілогічне явище**, яке досі не описане. Дисертантка зробила досить сміливий крок, спробувавши розкрити весь спектр надбань в сфері формування ГП в архітектурі великих міст України. Також треба відзначити пропозиції Н. С. Соснової щодо законодавчого врегулювання проблем, пов'язаних зі стихійним та хаотичним містобудівним процесом: впровадження терміну «Громадський простір» як містогенеруючого чинника, зонінгування міських територій, планування регулятивних засобів збереження ресурсного потенціалу і таке інше.

На завершення стає очевидним, що розвиток сучасних уявлень про архітектуру громадських просторів був до теперішнього часу дуже слабо вивчений. Однак робота Н. С. Соснової проливає світло на це явище і малює масштабну картину, що представляє це явище як проблемне та повсякденне. Такий підхід дає нам змогу поширити подібні дослідження на широке коло українських міст, де подібні роботи ще не проводились. Друге важливе надбання даної роботи полягає у тому, що авторка створила теоретичну базу для розвитку ГП. Безумовно новаторськими є результати роботи, а саме - розробка теоретичних моделей, класифікації та систематизація як принцип наукової діяльності.

В якості **зауваження** можливо відзначити, що математичні викладки, які автор застосовує для обчислення якостей ГП сприймаються досить складно по відношенню до таких якостей як «соціальний» або «безпековий» фактор в архітектурі. З іншого боку, математичне обчислення додає конкретики та може виступати в якості обґрунтування при прийнятті тих чи інших рішень.

Не менш важливим був би розгляд ГП з точки зору архітектурно-просторової організації та її змістовної наповненості. Цю роботу можливо було б провести на прикладах як монофункціональних міст (що було проведено), так і на поліфункціональних містах. Такий фактор як історія міст додала б привабливості

роботі та продемонструвала різнобарвність та аутентичність різних регіонів України.

Треба також відзначити, що поділ громадських просторів на центральні, районні та мікрорайонні, як це робилось у радянській теорії архітектури, трохи застарілий та вже зруйнований сучасними міськими структурами, які формують інтегральні та стійкі новоутворення.

Однак ці зауваження не знижують загального високого рівня роботи.

На закінчення важливо зазначити, що робота пройшла значну апробацію на наукових конференціях різного рівня. Результати дослідження широко і вичерпно опубліковані як в наукових теоретичних збірках, так і в широкому професійному друку, включаючи 6 закордонних видань.

Автореферат відповідає змісту дисертації, а сама вона виконана згідно вимогам ДАК, що пред'являються до такого роду робіт.

В цілому, вважаю, що дисертація Н. С. Соснової «ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ МІСТ УКРАЇНИ» відповідає вимогам ДАК України до докторських дисертацій, заслуговує високу оцінку, а її автор – Соснова Надія Степанівна – присвоєння наукового ступеню доктора архітектури за спеціальністю 18.00.01 – «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури».

Доктор архітектури, професор
кафедри основ архітектури
Харківського національного університету
будівництва і архітектури

СЕКРЕТАР ХУБА

О. РЕМІЗОВА